

I. A jogászképzés hagyományai

A jogászképzés és a rendszerváltás kapcsolatrendszeréről aligha lehet szólni a tradíciók említése nélkül. A múltban gyökerező, a szocialista érárt is túlélő jogászképzési filozófiák újjáéledése involválta a hagyományok ismételt értékelését. Az egykorvult tendenciák újra jellemzővé lettek, a jogászképzés tradíciója a környezeti feltételek képében határozta meg az átalakulás irányait. A sokszor emlegetett „jogásznemzet” egyik pillérért a doktorok iskolái, az egyetemek és a jogakadémiák képeztek. Az egyik legősibb egyetemi stúdium, a jogtudomány fakultásokat birtokló jussa kezdetben kevésbé érvényesült: a 19. század tizennégy képző intézménye közül csupán kettő volt egyetemi kar, a többi jogakadémiaként működött. Az 1667-ben Nagyszombatban alapított jezsuita egyetem 1777-ben szekularizált, és Budára, majd Pestre helyezett jogi kara mellett 1772-ben Kolozsvárott nyitotta meg kapuit az ország második jogi fakultása. Ekkor még négy állami, nyolc felekezeti jogakadémia bocsátotta ki az államszolgálatra képesített hallgatókat. A 20. század új jogi karok felállítását hozta. Pécs, Szeged és Debrecen tudhatott immáron magáénak jogtudományi fakultásokat. Ezzel egy időben megindult a küzdelem a jogakadémiák ellen, amelyek lassú agóniája 1945 után, az ún. szocialista felsőoktatási reformok sodrában fejeződött be.

Tartalmi vonatkozásokban meglehetősen egyértelmű volt, hogy a jogi felsőoktatás általános értelmiségképző funkciókat elégített ki. Az állami életpályák (az igazságszolgáltatás és a közigazgatás) mellett a nagyobb teret a szabad jogászi (elsősorban ügyvédi és közjegyzői) pálya foglalta el. Az értelmiségképző jelleg emellett kezdettől fogva a társadalom egyéb szférái számára is biztosította a szakemberek utánpótlását: a politikától a bankszféráig, a művelődéstől a gazdasági viláig számos helyen álltak helyt a jogászok. A múlt jogásza tehát korántsem volt specializált szakértelmiségi. Inkább volt nevezhető a társadalom általános szakértőjének, aki a humán zónák bármelyikében képes volt hatékonyan eljárni. Ennek ellenére, a magas fokú konvertálhatóság dacára, heves támadást intéztek a gyakorló jogászok, politikusok, az egyetemi karok professzorai a „túlképzés” ellen, amelynek okait leginkább a jogakadémiák működésében lelték fel. Kézenfekvő megoldásnak tűnt a bifurkáció, mely kettéválasztotta a klasszikus igazságügyi pályára igyekvőket a közigazgatásra képzettektől. Ez azonban átmeneti és tüneti kezelést jelenthetett csak.

II. A jogászképzés a szocialista érában

A szovjet típusú szocializmus államhatalmának és a jogászságnak a viszonyát meghatározta az állam elhalásának filozófiai tétele, mely a kizsákmányolás megszüntetésével párhuzamosan értelmét veszítő állami

Mezey Barna

Jogászképzés és rendszerváltás

elnyomó gépezet megszűnését vizionálta. Az elméleti alapon megrajzolt jövőkép a jogászság létszámának látványos csökkenését feltételezte, melyet a diktatórikus berendezkedés aprópénzre váltott. A felsőoktatási reformok a jogakadémiák felszámolását hozták, megkezdődött a feleslegesnek deklarált jogászréteg „lecsapolása”. Ez a politikai törekvés a jogi karok csökkentésével járt. Ami megmaradt: három jogi kar. Budapest (Eötvös Loránd Tudományegyetem), Pécs (Janus Pannonius Tudományegyetem) és Szeged (József Attila Tudományegyetem) jogi fakultásain folytatódott csak a képzés. Debrecenben felfüggesztették az oktatást. A képzés „visszavágása” természetesen a hallgatók létszámának erős korlátozásával járt. A szocialista tervgazdálkodás a politikailag kalkulált munkaerőigények függvényében határozta meg a szükséges jogász hallgatói létszámot (numerus clausus). A Kádár-éra vége felé lazult a rendszer, hiszen politikai akarattól negyedik jogi kar jöhetett létre Miskolcon.

Tartalmi vonatkozásokban is jelentős változás észlelhető. A direktívák szerint a képzés elsősorban államszolgálatra (közigazgatási tevékenységre) készített fel; a hagyományos jogászi területek érdektelenné váltak. Korlátozott számban engedélyeztek szabadpályás foglalkozást (főként ügyvédi tevékenységet). Ez a zárt szám idézte elő a jogász diploma különleges nagy tekintélyét. Hiszen az egyetemi felvételi az érdemi szűrés hiányában biztos diplomát jelentett, a doktori cím pedig társadalmi rangot hozott viselőjének. A jogász diploma magas rangja rendkívüli érdeklődést idézett elő, évtizedekig a sokszoros túljelentkezés jellemezte a jogi fakultások felvételi eljárásait. Az államilag meghatározott keretszámok alig változtak (ELTE ÁJK: 1972: 231 fő, 1990: 244 fő nappali jogász elsőéves), miközben a társadalmi érdeklődés folyamatosan növekedett. Úgy tűnik, a társadalom nem osztotta az államhatalom birtokosainak nézeteit; a jogi pályára törekvés jellemző vonássá lett a humán műveltség körében.

III. A jogászság a rendszerváltás idején

A jogászképzés alakulása a kilencvenes években nem értelmezhető a környezeti feltételek számbavétele nélkül. Nem hagyható említés nélkül a sokszor gúnyzóként, máskor dicséretként alkalmazott gulyáskomunizmus hatása a jogi szabályozásra. Aligha felelték

még a kortársak a szocialista tulajdonfelfogást szét-feszítő és a piaci gondolkodás irányába ható gazdasági munkaközösségeket (a GMK-kat), a polgári jogi társaságokat (a PJT-eket), amelyek nem kevéssé a mezőgazdaság kádári háztájainak ipari mintázatát adták. A szövetkezetek gombamód terjedtek el a mezőgazdaság mellett a szolgáltatásokban, a kereskedelemben, az ipari termelésben, sőt a tulajdonlásban is (lakásszövetkezetek). A szovjet típusú szocializmus kereteibe erőszakolt piaci megoldások sokszor igazi jogi bravúrok voltak, amelyek a jogászoknak kitüntetett szerepet és tekintélyt biztosítottak. A hatvannyolcas új gazdasági mechanizmus bevezetésétől kezdve hol erősebben, hol gyengébben érvényesülő „normatív szabályozás” elvárásai állandó kihívást jelentettek a jogászsággal, jogi szabályozással szemben. A szovjet rendszer kereteit feszegető államszervezeti reformok – köztük a közigazgatás korszerűsítése – fontos helyet jelölt ki a jogászok számára a rendszerváltást előkészítő folyamatokban.

A hetvenes-nyolcvanas évek társadalmi mozgalmi tudományos változásokat érleltek. Jellegzetességei ezeknek, hogy nem kevés változás éppen a jogászok által uralt szférákban zajlott. A szociológia határvidékén zászlót bontó jogszociológia jelentős befolyással volt a politikatudomány születésére, melynek környékén úgyszintén jogászok (számosan ELTE-s jogtudósok, oktatók és kutatók) gyűltek össze. Újszerű politikai jellegű szerveződések születtek, többjük az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Számos pártcsírárt tudhatott magáénak az ELTE: a Fidesz a Bibó-szakkollégiumban vert gyökeret, a Magyar Demokrata Fórum a büntetőjogi tanszéken bukkant fel, a Magyar Szociáldemokrata párt zászlóbontását a Magyar Állam- és Jogi-történelmi Tanszéken szervezték, az SZDSZ több vezető politikusa az Állam- és Jogtudományi Kar Filozófia Tanszékén tartott kurzusokat.

Ezek a tények és a jogászok szerepvállalása az átalakulás folyamatainak irányításában igen komoly reputációs tőkét biztosított a jogásztársadalom számára. Naponta volt érzékelhető társadalmi tekintélyének növekedése. Mindez a jogászképzésben különleges helyzetet teremtett. A jogász az egyik legnépszerűbb egyetemi szak lett, a fakultásokon óriási felvételi hullámokat regisztráltak. A budapesti jogi karon nem volt ritka a tizenkétszeres túljelentkezés sem.

IV. A rendszerváltás hatásai a jogra

Az alkotmányos rendszerváltás a jog forradalmi átalakulását hozta magával. A szovjet típusú berendezkedés előbb deklaratív, majd tényleges felszámolása együtt járt az új szerkezetű társadalom gazdasági életének jelentős átalakulásával, amely a jogalkotást egy évtizedek óta ismeretlen területre vezette. A védett szovjet típusú szocialista jogrendszer hirtelen nyílttá vált, a társadalom belső igényei, a piacérettként visel-

kedni próbáló hazai szereplők csetlés-botlásainak jogi elvárásai csakúgy, mint az országra zúduló világgazdasági követelmények, a multinacionális vállalkozások rutinos fogásai a jog azonnali reagálását követelték.

Az országgyűlés és a minisztériumok törvény- és jogszabálydömpinggel igyekeztek újtát állni a hirtelen szabályozatlanul maradt területek prédálásának, illetve próbálták kielégíteni a forradalmi gyorsasággal burjánzó új vállalkozások szinte követhetetlen útját. Az európai csatlakozás sikertörténete egyet jelentett a jogrendszer számára az európai közös jog gyors adaptálásával, a jogászság számára pedig a lóversenyhez hasonlítható jogharmonizációs tempó átvételére.

Ezenközben a rendszerváltás szakemberigénye korábban sohasem látott konjunktúrát teremtett a jogász szakma képviselői számára. A jogalkotó, a jogalkalmazó, a nemzetközi és kereskedelmi jogász mellett korábban ismeretlen jogász szakismeretre jelentett be igényt a piac. A rendszerváltás politikai- és államférfiigénye előbb a fővárosi jogi fakultást, majd a sorra a többi is érzékenyen érintette. A politika nagy szivattyúja elképesztő mértékben továbbította a közigazgatás, a törvényhozás, az alkotmánybíróság, a bíróságok és az ügyészségek irányába a legkiválóbb egyetemi oktatókat.

Rögzítendő jelenségeként veendő számba a társadalom megnövekedett jogászigénye is, a magánügyek gyarapodása okán. A jogállami felfogás, a támogatottan szélesedő civil önállóság, a vállalkozások tömege, a vagyonosodás, a változó tulajdonosi viszonyok mind jogász közreműködését igényelték. Ha semmi más hatás nem érte volna a jogászságot, csak ennek az egy elvárásnak ilyen intenzív megerősödése, önmagában is komoly problémát jelentett volna a jogászutánpótlás vonatkozásában. De mint láttuk, ez az elvárás csak sokadik lett a versenyfutásban.

A fentebb ismertett folyamatok nagy jogászhétszínre teremtettek, amelyről tudjuk, hogy egyfelől átmeneti jelenség volt, másfelől a különféle indítatásból alapított új jogi fakultások, igazodva a várakozáshoz, hamar feltöltötték a hiányzó helyeket fiatal jogászokkal. (Egymás után nyíltak meg az új jogi karok: Kecskeméten, Debrecenben, Győrben, Budapesten [Pázmány, Károli].)

A jogi irányba tájékozódó fiatalok perspektíváit megerősítette az ügyvédség kiszabadítása a numerus clausus fogságából. A szabad pályává vált ügyvédség látványos és reményteljes karrierlehetőségekkel kecsegtette a fiatal jogászokat, a jövőbeli jurátusokat. (Miközben alig valaki vette észre a közjegyzőség sorainak zárását, s feltehetően kevesen értékelték a bírói és ügyészi helyek várható feltöltődésének és költségvetési korlátainak tényét is.)

A következmény a jogász pálya általánosnak tekinthető feltöltődése lett, melynek nyomán a szűk értelemben vett igazságügyi szakmában, de különösen az ügyvédségben a „túlképzés” tézisést fogalmazták meg. A politika az ezredforduló környékén tematizálta a problémát, és jogász munkanélküliség rémével fenyegetve a jelentkezőket határozott lépéseket tett a jogi

oktatás mennyiségi mérséklésére, kevéssé törődve az ugyancsak politikai okokból támogatott új karalapítások finanszírozási következményeivel. Néhány év alatt kevesebb, mint felére (1600-ról 750-re) zuhant vissza, lényegében a rendszerváltás éveinek szintjére az államilag finanszírozott induló jogász hallgatólétszám.

Mégsem változtak meg lényegesen a viszonyok. A kialakult összlétszámot ugyanis tartják az „önfinanszírozók”, vagyis a társadalom, a családok, a másoddiplomás vagy más felnőttképzésben tanulók. Úgy tűnik, a társadalom bízik abban, hogy jó beruházásra fordítják a családi tartalékokat. A társadalom, dacára az évtizedes tudatos ellenpropagandának, a jogász szakma reputációjára szavazott. Ezt a mozgást megakadályozni csak pártállami korlátokkal lehetne.

Amúgy sem tűnik megalapozottnak a túlképzésre vonatkozó megállapítás. Az Educatio Kft. közel ötezer fős felmérése szerint a jogász friss diplomások körében

- az államvizsgát követően az elhelyezkedési átlagidő 3 hónap,

- a munkát kifejezetten kereső és nem találók száma mindössze 1,4%,

- a diplomát követő két esztendőben a második legmagasabb jövedelemmel a jogászok bírnak,

- a diplomát követő két esztendőben a munkával való megelégedettség a fiatal jogászok körében országosan a harmadik legjobb,

- A jogásznál igen nehezen definiálható „pályaelhagyás” a felmérés szerint a jogászok körében a legalacsonyabb: 6,2%.

A fenti felmérés, de az általános tapasztalatok is azt mutatják, hogy az elmúlt két évtizedben a korábbiakhoz képest relativizálódott a jogász diploma értéke – de a humán diplomák között még mindig az egyik legkonvertálhatóbbnak tekinthető. Ez döntően annak köszönhető, hogy a képzés visszatért a 20. század első felének koncepciójához, mikor is a jogász végzettség egy általános társadalmi alapidiploma birtokába jutást jelentett.

V. A rendszerváltás hatásai a képzésre

Ezek a változások magukban hordozták a képzés átalakulásának szükségességét. Mert a jogi oktatástól pedig szinte azon nyomban elvárták, hogy a legfrissebb joganyagot oktassa, s a zűrzavaros helyzetben helyállni tudó joghallgatókat képezzen ki. A magyar múltból és a jelen nyugatáról származó joganyagok azonnali elméleti megalapozása és gyakorlati oktatása szinte teljesíthetetlen feladat elé állították a jogi karok oktatóit.

A megnyíló nyugat viharos gyorsasággal terjedő információgazdagsága, az ismeretlen, de mindinkább alapkövetelménnyé formálódó jogok, jogágak iránti érdeklődés egyre nőtt az országban, a korábbi struktúra miatt hiányzó elméleti szakemberek szinte azonnali kibocsátását követelte a politikai szféra és a jogász szakma. Sorra fogalmazódtak meg a környezetvédelmi jog, az informatikai jog, a médiajog, a reklámjog

oktatásával kapcsolatos követelmények, nem is beszélve a már az oktatási struktúrában lévő stúdiumok tartalmi átalakulásával és átalakításával kapcsolatos követelésekről. Nem csak azt követelte a piac, hogy például a jogi informatika keretében ismertekhez jutó diplomás kezdő fiatalok kezelni tudják a számítógépes rendszereket és adatbázisokat, de egyenesen jogalkotói készségeket, szakértői tudást és elméleti elmélyültséget vártak el tőlük. Illetve várták el ezen ismeretek és készségek oktatását az egyetemektől.

A jogharmonizáció elvárása volt a jogi karokkal szemben, hogy, hogy szinte nyomban „állítsák elő” az eurojogászt, az európai alkotmányos konstrukció, a magánjogi szabályozás, a strasbourgi esetjog szakértőit. Idegen nyelveken beszélő és értő, azon eligazodni képes, a nemzetközi jogéletben is biztonságosan dolgozó jogászok tömegét kellett (volna) kibocsátani az egyetemektől.

Még a deregulációs folyamatokat le sem zárták, az egyetemi képzés elé állított követelmény már a friss (szinte naponta változó és gyorsan elavuló) joganyag szintetizált és tananyagszintű prezentálása volt. Tankönyveket és jegyzeteket kértek számon az oktatókon, az írott materiában érvényesített átalakítást, leszámolást a korábbi, „szovjet” tananyaggal. Természetesen számított erre a jogász szakma, a politika, az állami főhatóság és a korszerű tudást igénylő hallgató.

Rögtön teljesítendő egyetemi feladat, a jogi oktatással szemben megfogalmazódó azonnali elvárás lett tehát az új tananyagok lehető leggyorsabb előállítására, a legfrissebb jog oktatása, az új gyakorlati jog késlekedés nélküli oktatása, az újonnan megjelent jogágak, a környezetvédelmi jog, az informatikai jog, a médiajog, a reklámjog, a versenyjog rögtöni felvétele a kurzusok sorába, az európai jog oktatása és a hiányzó elméleti szakemberek halaszthatatlan kibocsátása, az eurojogászok haladéktalan előállítására.

A jogászképzés azonban nem csupán a piaci elvárások realizálását nyögte. A rendszerváltással új felsőoktatási koncepciót érleltek a friss európai szelek. Mindmáig ható célkitűzése az uniónak a diplomások számának radikális növelése. Az „EU 2020 stratégiá”-ja célul tűzte ki, hogy a 30–34 év közötti diplomások száma 41% legyen. Ez ma Magyarországon 23,2%. Aligha véletlen, hogy 1990-ben 108 ezren tanultak a magyar felsőoktatásban, ma 381 ezren.

Az oktatáspolitikai filozófiája a rendszerváltás óta a tömeges képzés. Az oktatási tárca, kormánytól függetlenül, mindvégig és határozottan az egyetemre felvehető számának radikális növelése mellett állt ki. Ez a koncepció beláthatatlan motivációs és műveltségi problémákhoz vezetett. A felsőoktatás két évtizeddel a rendszerváltás után a korábbi minőségi hallgatóanyag helyett egy többségében általánosan alacsony színvonalú diákréteggel kénytelen dolgozni, nélkülözve a sikeres felvételi vizsgát követő euforikus hangulat ösztönző erejét is. Az a tény, hogy a „mélymerítéssel” a hallgatókban ugyan jelen van a korábbi kiválasztási rendszer szerinti krém, de a többség miatt az oktató egy

jóval alacsonyabb színvonalú képzésre kényszerül, új feladatokat szabott a felsőoktatásnak. A tehetségmenetés, az elitkiválasztás jogegyenlőséget nem sértő módzatait kellett és kell kikísérletezni, ami az extra terhelés mellett különleges erőfeszítéseket igényel.

Divatos nemzetközi felsőoktatási szlogenként került be a köztudatba (és a felsőoktatásba) a rendszerváltás egyik eredményeképpen az élethossziglani tanulás koncepciója is, amely – bár az első alapidiploma számára kitüntetett helyet biztosít a képzésben, – átértékelte az egyetem helyét a képzés szerkezetében. A mai egyetem úgy tesz eleget ezen követelménynek, hogy míg a hallgatólétszám sokszorosára nőtt, az oktatók száma a rendszerváltás-kori szinten stagnál. Az ELTE jogi fakultásán például 1990-ben 231, 1994-ben már 452 fő nappali jogász elsőéves kezdte meg tanulmányait, miközben újrászervezték az esti és levelező képzéseket is. Az ezerből néhány év alatt 4500–5000-re növekedő hallgatói létszám mellett a főállású oktatók létszáma változatlanul 100–110 körül mozgott. Akkor, amikor a fentebb részletezett kihívásoknak kellett eleget tenni, akkor, amikor a tudományos akadémiairól a tudományos kutatás súlya nagymértékben az egyetemekre helyeződött, akkor, amikor a politika, a közigazgatás, a praxis egyre nagyobb számban igényelte meg kollégáink szakértelmét az egyetem falain kívül is. Talán az sem véletlen, hogy a képzésben a túlterhelést az oktatási formák egyszerűsítésével ellensúlyozták a tanszékek. A szemináriumok és gyakorlatok aránya romlani kezdett az előadásokéhoz képest, az írásbeli dolgozatoké a szóbeli kollokviumokhoz viszonyítva. (Mondani sem kell, hogy ez milyen nagymértékben rombolta a képzési minőséget.)

Az élethossziglani tanulás koncepciója deklarálta a diploma értékét, ezzel átgondolatlan és beláthatatlan folyamatokat indítva meg a minőségi kiválasztás és minőségi képzés rendszerének rombolására. Még akkor is így van ez, ha határainkon megállíthatatlan nemzetközi folyamatok álltak is a háttérben, ha a változásokat uniós követelmények befolyásolták is.

A tömeges képzés és az élethossziglani tanulás nem egyszerűen képzésfilozófiai kérdés, de komoly finanszírozási gondokat is felvetett. A pénzügyi problémák megoldására a felsőoktatási kormányzat a költségterítéses képzések és a normatív finanszírozás instrumentumait vetette be, mindmáig eldöntetlenül, milyen egyensúlyt kíván fenntartani a kettő között, aktuálisan melyiket preferálja, s mennyiben bünteti az éppen koncepcionálisan ellenkező arányt felmutató felsőoktatási intézményt. Szívesen játszott el a kultuskormányzat a „piacosítás” kifejezéssel. Így a tervezést („a szocialista tervgazdálkodást”) felváltó, a képzést szabályozó legfontosabb tényező a munkaerőpiac lett. E koncepcionális megközelítésnek azonban a jogászság esetében problémája, hogy nem, vagy csak bizonytalanul mérhető. Tudomásul kell venni, hogy jelenleg az igazságügyi pályán túl alig vannak rendelkezésre álló statisztikai adatok, amelyek alapján becsülhető lenne a jogászok pályaeorientációja. A közigazgatás mellett a diplomáciában, a kereskedelemben, a nemzetközi gazdasági

kapcsolatokban, az euro-bürokráciában, a bankszektorban, a médiában, a művelődéspolitikában, a közoktatásban vagy éppen a vállalkozások világában „mérhetően” a jogászok száma. A végzett joghallgatók összlétszáma például 2003-ban 2647 volt, az igazságszolgáltatásban (bírók, ügyészségek, ügyvédség, közjegyzőség, büntetés-végrehajtás) dolgozók hozzávetőleges létszáma 2004-ben cca. 15.000 fő. A társadalomban dolgozott még (a korábban végzetek létszámából következtethetően, de nem dokumentálhatóan) becslések szerint 40–50.000 jogász. Az arány 1:3. Utóbbi hányad egyet bizonyít: a jogász diploma konvertálhatósága a társadalomban nagyfokú. Ami a becslésből következik: nem számítható ki az irány, merre tartanak a jogászok, hol fognak elhelyezkedni, ebből tehát következtetést sem lehet levonni sem létszámukra, sem képzési struktúrájukra nézve. Ehhez kapcsolható megállapítás, hogy a felsőoktatás számára a felvételtől a végzésig tartó 5-7 év túl hosszú az előrejelzéshez. Nincs az a becslő, aki ilyen időtávra előre képes lenne megjósolni a piac akkor érvényes igényeit.

A felsőoktatás rendszerelemként működik, így az új középfokú oktatási koncepciók lényegében érintették a jogászképzést is. A felsőoktatás kiterjesztése érdekében eltörölt felvételi vizsga helyébe lépő általános érettségi nem vált szelektáló kapuvá. Megvalósított formájában alkalmatlan is volt erre, de a tömeges és élethossziglani képzés még minimális hatását is eliminálta. Mára lényegében mindenki bekerül a felsőoktatásba, aki elszánja magát, vagy akit szülei a rendszerbe küldenek. Ez a tendencia önmagában is elvezetett volna a fentebb említett minőségromláshoz, de a középfokú oktatásban bevezetett különböző reformok, a különböző, szabadon értelmezett képzési célok, a bizonytalan tartalmak általában is a tudásszint általános hanyatlását idézték elő. A rendszerváltást követő évtized oktatója látványosan és évről évre zuhanó középiskolás tudásszínvonalról számolhat be. Márpedig a jogászképzés, amelynek alapja a nyelvismeret, a nyelvkezelés, a nyelvi logika birtoklása, aligha képzelhető el sikeresnek olvasási nehézségekkel küzdő, gyakran csak nyomtatott betűvel írni tudó (!), helyesírási ismeretek híján érkező hallgatókkal.

Ezek a folyamatok az egyetemre hárítottak olyan feladatokat, amelyeket korábban a középiskolák teljesítettek, köztük a szelektálás funkcióját is, kivéve azonban kezéből ennek előzetes lehetőségét, a felvételi vizsgát. A rostálás tehát az egyetemi évekre maradt (volna), aminek viszont ellene hatott a finanszírozási mechanizmus, amely a bent tartott hallgatók után biztosította a költségvetési támogatást. (Költségterítéses hallgatónál ez magától értetődő volt.) Egyszerűen fogalmazva a rendszerint átgondolatlan reformok végső eredménye az lett, amit az egyik oktatási miniszter leplezetlen nyíltsággal meg is fogalmazott: mára a diploma a negyedszázaddal korábbi érettségi szintjének felel meg. (Erre a tézisére kiválóan ráépíthető lett az élethossziglani tanulás politikai koncepciója.) A jogász szakma reputációja, a doktori oklevél szempontjából ez a változás mélyreható átértelmezést tett szükségessé.

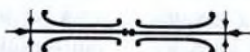
A kihívások sorában nem hagyható figyelmen kívül a nemzetközi kapcsolatrendszerek átalakulása. Jelentős amerikai és európai képzési forgalom jellemezte az első évtizedeket: a rendszerváltás iránti érdeklődés jelentős ösztöndíjas folyamatokat támogatott, hosszú ideig divat volt Magyarországra jönni s itt előadásokat jegyezni. Magyar jogászképzés tanulóútjai gyarapították a tapasztalatokat, a hallgatók Erasmus-, Tempus-újtjai és részsképzései az összehasonlíthatóságot helyezték előtérbe, fokozták a versenyt. Idegen nyelvű képzések indultak a karokon, a piaci elvárások és a kapcsolatok miatt az idegen nyelv ismerete fontossá vált, lényegében elérte a szakismeret jelentőségét.

Mіндеzen közben a jogi karoknak kemény küzdelmet kellett folytatniuk a bolognai rendszer bevezetése ellen. Nem a kétszintű képzés alkalmatlansága, hanem a jogászképzésre történő alkalmazhatatlansága miatt. Hasonló volt a kreditrendszer adaptálása is; bizonyítani kellett, hogy a jogász oktatás szisztematikus rendszerének egymásra épülő paneljei nem cserélgethetők tetszés szerint. Nem csak a tanulmányi kredit megszerzése a fontos, de a rendszerbe igazodó ismeretek elsajátításának helye és sorrendje is.

A felsőoktatás egésze a rendszerváltást követő hónapokban élte át az informatikai forradalmat. A számítógépes revolúció adaptálása (a hálózatok kiépí-

tése, a szükséges gép- és szoftverállomány beszerzése, az oktatók és dolgozók oktatása és részoktatása az informatikai apparátus használatára), de a jogi informatika oktatása is a képző karokra hárult. Ezzel párhuzamosan felnövekedett egy „digitális nemzedék”, amelynek gondolkodása, világról alkotott nézetei, információs bázisa alapvetően tért el a korábbiaktól, ami a képzést vadonatúj kihívások elé állította. A jogász szakmában ugyanis korántsem magától értetődő a digitális illusztrációk alkalmazása, legkevésbé a szövegolvasási és -értési gyakorlatok behelyettesítése. A jogi szövegnek nincsenek, illetve alig vannak képi megjelenítési lehetőségei.

Nem kérdőjelezhető meg, hogy a jogászképzés számos minőségi és mennyiségi problémával küzd, de ezek jelentős hányada a gyors környezeti változások hatására jelent meg, s azok konszolidálódása nyomán el is fog enyészni. A jogi felsőoktatást nem lehet kiemelni a társadalmi környezetből: a tömegképzés filozófiája, a kívülről támasztott tartalmi és formai elvárások meghatározzák struktúráját. Tradíciója azonban megóvja a nagyobb válságoktól, társadalmi funkciója pedig kijelöli mindenkori helyét a képzési palettán.

A harmadik Magyar Köztársaság elmúlt húsz évének értékelése kapcsán a következőkben a jogász szakma mint hivatási csoport történetének és szerepének rövid bemutatására teszek kísérletet.¹ Céлом hangsúlyozottan nem a jogász hivatás rendszerváltás kori történetének megírása – erre az eltelt idő rövidsége és jogász szakmával foglalkozó kutatások hiánya miatt nem vállalkozhatok –, sokkal inkább a professzió lényegi változásaira vonatkozó történeti ív megrajzolása. A jogász hivatás múltbéli szerepeinek ismeretében pedig a jelenkori és jövőbeli szerepek és folyamatok is könnyebben válnak beazonosíthatóvá és értelmezhetővé. A hivatás történeti szemléletű elemzésekor két korábbi tapasztalati kutatás adataira támaszkodom, amelyek keretében egyfelől a két világháború közötti bírói kar jellemzőit,² másfelől pedig a Budapesti Ügyvédi Kamara két világháború közötti tevékenységét vizsgáltam.³

A hivatás történeti elemzése során abból indultam ki, hogy egyrészt a jogászságnak mint hivatásnak kifejezett és meghatározott társadalmi szerepe van, másrészt ez a társadalmi szerep korszakonként változik. A korszakolás kezdőpontjaként a független igazságszolgáltatás 1869-es létrejöttének időpontját választottam, így az első korszak az 1869 és 1945 közötti, míg a második az 1945 és 1989 közötti időszakot öleli át. A harmadik korszakon értelem szerűen a jelenkort értem. Ha elfogadjuk a fenti föltevést, akkor a következő kérdés az, hogy melyek azok a társadalmi szerepek, amelyek a jogász hivatáshoz

Navratil Szonja

Honnan indult és merre tart a jogász szakma?

köthetőek. A kérdés megválaszolása korántsem egyszerű, hiszen ehhez először azt kell meghatározni, hogy mennyire nevezhető egységesnek maga a jogászság, létezik-e olyan, hogy jogász hivatás, avagy a különböző jogász foglalkozások csak külön-külön vizsgálhatóak. A jogász hivatás egységességét, illetőleg az egységesség hiányát a hivatás fogalmi elemeinek, illetve a jogászságra jellemző jellemzők, mint a képzés, a mobilitás, a jövedelem és a presztízs szempontjainak korszakonkénti elemzésével kíséreltem meg meghatározni. Ennek eredményeképpen jutottam arra a feltevésre, hogy a magyar jogász hivatás két élesen elkülönülő csoportra osztható szét, az ügyvédekre és a bírákra. A jogászság immár két külön csoportját alkotó bírák és ügyvédek társadalmi szerepét a két csoport társadalmi jellemzői, az általuk képviselt értékrendszer mentén vizsgáltam. A társadalmi szerepek egyfelől jelentős eltérést mutattak a bírák és az ügyvédek esetében, másfelől pedig a különböző korszakok tekintetében is. Végezetül pedig a rendszerváltás előtti korszakok társadalmi szerepei alapján megkí-